

Produkce cukrové třtiny a cukru na Haiti

SUGAR CANE AND SUGAR PRODUCTION IN HAITI

Josef Smolík, Michaela Zemanová
Mendelova univerzita

Haiti je stát, který je často zmiňován s konceptem tzv. selhávajících států (*failed state*). O katastrofální situaci na Haiti svědčí i mise OSN MINUSTAH (z francouzštiny *Mission des Nations Unies pour la stabilisation en Haïti*) v letech 2004–2017. Tato mise měla stabilizační funkci, která měla napomoci obyvatelstvu Haiti zvládat politickou, hospodářskou, sociální, epidemiologickou a zemědělskou krizi, která byla zvýrazněna i dopady hurikánu Matthew v roce 2016 (1).

Cílem článku je představit základní historický vývoj, který měl vliv na produkci cukrové třtiny a cukru na Haiti. Diskutovány budou nejenom významné historické konsekvence mající vliv na cukrovarnictví, ale zachyceny budou i současné trendy a obtíže jednoho z tradičních karibských producentů cukru.

Historický vývoj produkce cukrové třtiny a cukru na Haiti

Podobně jako u dalších zemí karibského regionu je i historie Haiti úzce spojená s produkcí cukrové třtiny a cukru, proto se zaměříme na problematiku této produkce na ostrově a s ní spojené relevantní události. Zároveň přiblížíme, jak se cukrovarnický průmysl vyvíjel napříč historií a jaká je jeho dnešní realita.

Karibský ostrov byl objeven v roce 1492 v době španělské kolonizace Kryštofem Kolumbem, který mu přidal název Hispaniola (*La Española*). Zpočátku byl ostrov španělskou kolonií, jehož hlavním městem se stalo Santo Domingo. V 17. století ale začali severozápad ostrova okupovat francouzští piráti (bukanýři) a na konci století už tento region patřil pod správu Francie. Území Sant-Domingue (později Haiti) se stalo francouzskou kolonií (2). Dnešní název karibského ostrova pravděpodobně pochází z příjmení Ayití (*bornatý*), jak nazývali místo domorodci (3).

V minulosti se díky příhodným přírodním podmínkám začalo v oblasti dnešního Haiti rozvíjet tropické zemědělství. Rozšířilo se především pěstování manioku a batátů, jež mohly být v té době považovány za nejvýznamnější plodiny na dnešním území Haiti. Rozvoj zemědělství se projevil také rozšířením pěstování kukuřice dovezené z Mexika a rovněž tabáku, který byl využíván mimo jiné při rituálních obřadech (3).

Cukrová třtina (tzv. medová tráva) byla na území Ameriky dovezena výpravou Kryštofa Kolumba v roce 1493 z Kanárských ostrovů (3). Pěstování cukrové třtiny ale započalo ve větší míře až od první dekády 16. století. Zpočátku na plantážích pracovalo indiánské obyvatelstvo, nicméně brzy bylo nahrazeno černošskými otroky (2). Vzhledem k celoročnímu vegetačnímu cyklu cukrové třtiny byla práce na plantážích náročná, což způsobilo, že se proti těmto tvrdým pracovním podmínkám začali otroci bouřit. I přes vyvolané komplikace jich bylo na ostrov dováženo stále více a díky jejich práci docházelo k rozšiřování plantáží. Do roku 1520 se tak na ostrově nacházelo 30 cukrovarů. Plantáže cukrové třtiny se rozkládaly především ve východní části ostrova, která poskytovala úrodnější půdu pro pěstování plodiny a zároveň byla charakteristická vhodným podnebím. Rozmach cukrovarnictví ale ustal poté, co se španělští kolonisté zmocnili aztécké a incké říše a na tamním území objevili ložiska stříbra. Simultánně s objevem drahých kovů tak došlo k odlivu evropských osadníků, pro které cukrová třtina neměla zdaleka takovou cenu jako stříbro (3).

Obr. 1. Detail mapy s francouzskou kolonií Saint-Domingue, dnes Haiti, od G. Delisle (1725)

Francouzská kolonizace části karibského ostrova v druhé polovině 17. století s sebou přinesla ekonomickou prosperitu. V té době se na ostrově začala znovu pěstovat cukrová třtina a území Saint Domingue se díky rozsáhlým plantážím této plodiny začalo přezdívat cukřenka Evropy. V druhé polovině 18. století se dokonce v Saint Domingue soustředila hlavní světová produkce cukru (3). Pěstování cukrové třtiny se tak na ostrov vrátilo po více než sto letech, kdy doplnilo pěstování tabáku, indiga, bavlny, kakaa či kávy (2). V té době už cukr pro Evropany nepředstavoval luxusní statek, ale zařadil se mezi běžné produkty. Poptávka po něm tak stále rostla. Rostoucí poptávku doprovázelo rozšiřování třtinových plantáží a výstavba cukrovarů na úkor území, kde se pěstoval tabák a indigo. Tyto změny vedly k odchodu několika tisíc lidí, jejichž půda byla zabrána hrstkou majitelů plantáží cukrové třtiny (3). Pěstování cukrové třtiny si ale také žádalo vysoké vstupní investice, ať už co se týče zakládání plantáží na rozlehlých plochách, kvalifikované pracovní síly či výstavby cukrovarů pro okamžité zpracování, aby se zabránilo znehodnocení třtiny. Z toho důvodu stále představovala výhodnou investici instituce otroctví. Především v 80. letech 18. století produkce cukrové třtiny skokově rostla, a společně s ní i dovoz afrických otroků, jejichž počet na ostrově v roce 1787 dosáhl 40 000 (3).

V letech 1791–1803 probíhala na ostrově tzv. Haitská revoluce, jež vyústila v nezávislost na koloniální nadvládě a emancipaci otroků pracujících na plantážích. Otroci se postavili nadvládě bílých kolonistů. Kromě brutality vůči bělochům a barevnému (svobodnému) obyvatelstvu ničili otroci také usedlosti, nástroje či úrodu na polích. V prvních měsících „revoluce“ zničili 180 plantáží cukrové třtiny. Výpadek cukru krátkodobě pocítil i světový trh, než Haiti v zásobování nahradila Kuba s Brazílií. Po získání nezávislosti se osvobození otroci začali mobilizovat z pobřežních oblastí do spoře obydleného vnitrozemí s nevyužitou půdou (4). Pěstování cukrové třtiny od té doby již nepředstavovalo důležitý zdroj pro státní pokladnu a přešlo se na jiné formy zemědělství jako např. produkci kávy, subsistenční zemědělství a pěstování plodin určených pro prodej na místních trzích (5).

V období revoluce hrála v upuštění od pěstování cukrové třtiny důležitou roli také pozemková redistribuce. Během Haitské revoluce stát konfiskoval většinu pozemků země. Po získání nezávislosti neměla vláda finance na to, aby vyplatila armádu a státní zaměstnance, a tak je začala odměňovat pozemky. Vzhledem k tomu, že se tento způsob jevil jako výhodný, vláda brzy začala nabízet pozemky i široké veřejnosti. Tato redistribuce vedla ke vzniku státu drobných statkářů. Rozdělování půdy se musela přizpůsobit i zemědělská produkce. Z toho důvodu se na malých pozemcích začala pěstovat káva, která následně představovala i hlavní exportní plodinu. Malé farmy však nebyly vhodné pro pěstování cukrové třtiny, která vyžaduje rozsáhlé zemědělské plochy (5).

S koncem cukrové třtiny na ostrově souvisí také porevoluční rozdělení ostrova, který byl rozčleněn na dvě části. V čele každé části stál někdo jiný. Zatímco na severu země byla struktura plantáží ještě zachována, půda a plantáže v jižní části Haiti byly okamžitě přerozděleny. Po roce 1820, kdy zemřel vůdce severu

Obr. 2. Černí otroci sklízající plantáž cukrové třtiny

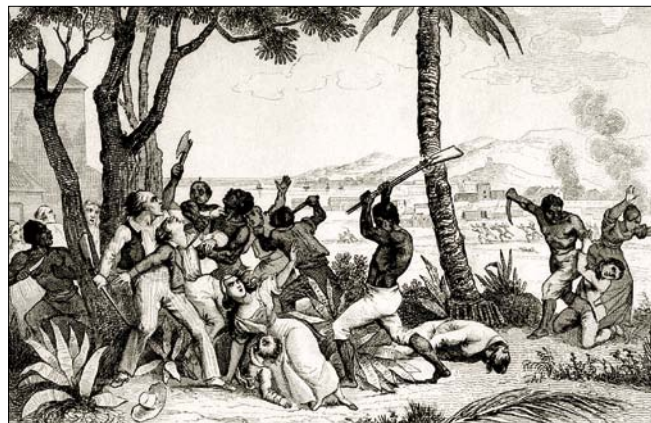
Obr. 3. Zpracování cukrové třtiny a výroba cukru na Haiti

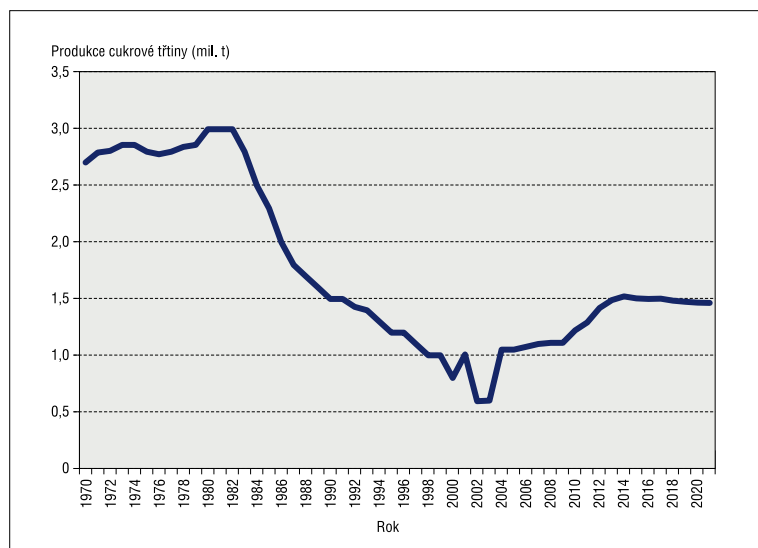
Haiti, došlo k reunifikaci obou částí ostrova a následnému přerozdělení půdy na severu, a tím i k zanechání pěstování cukrové třtiny (2).

V 19. století navíc na Haiti vznikly dvě pozemkové postkoloniální instituce: a) zaniklo vlastnictví půdy zahraniční osobou;

Obr. 4. Haitská revoluce – vzbouření otroci masakrují bílé civilisty

Obr. 5. Produkce třtiny na Haiti mezi lety 1970 až 2021 (předpoklad) (12, 13)

b) složité vzorce dědictví půdy. Vzhledem k zákazu vlastnictví půdy začali cizinci získávat majetek oklikou, kdy jim pouze sňatek s místní ženou umožňoval vlastnit majetek. Tento způsob se však stal tak populární, že vláda změnila v roce 1879 ústavu a zbavila haitské ženy občanství v případě, kdy se provdaly za cizince. Občanství jim bylo vráceno až po smrti manžela, a to pouze za předpokladu, že neměly děti. Tímto zákonem se tak haitská vláda připravila o přísun zahraničních investic v době, kdy se na ostrov začal pomalu navracet cukr. Co se týče dědičského řízení, majitelé pozemků rozdělili pozemky mezi své dědice, čímž se zamezilo velkoplošnému zemědělství. Každý z nových vlastníků disponoval právy ve vztahu ke zděděné půdě, nicméně v případě prodeje pozemku musel získat souhlas od svých příbuzných. Seskupování pozemků se tak stalo podstatně problematické nejen z důvodu počáteční redistribuce půdy, ale také kvůli většímu množství žadatelů o parcely půdy (5). Zatímco v okolních zemích pěstování cukrové třtiny vzkvétalo, kdysi přezdívaná cukřenka světa se potýkala s problémy spojenými s pozemkovým vlastnictvím a vysokými transakčními náklady při slučování půd (5). Náklady na znovuoobnovení cukerního sektoru tak rostly s každým rokem, kdy bylo cizincům zakázáno investovat na ostrově.

Až s americkou okupací v roce 1915 byl zákon o zákazu vlastnictví půdy cizinci zrušen (4). Američané se pokusili o znovunastartování třtinových plantáží prostřednictvím udělování pozemků zahraničním firmám mezi lety 1918–1927. Mezi tyto společnosti patřily například *Haitian American Sugar Company (HASCO)*, *The North American Sugar Company* a *Caldos Sugar Company* (2). Mezi lety 1900–1918 Haiti nevyváželo žádný cukr, nicméně díky zřízení *Haitian American Sugar Company* byl export cukru z Haiti obnoven. Kromě produkce cukrové třtiny Američané investovali i do produkce sisálu či banánů (2). Ke konci 30. let bylo vyváženo přibližně 75,9 milionů liber cukru ročně, což bylo stále výrazně méně než v době koloniální produkce. Ve druhé polovině 20. století byl export třtinového cukru z Haiti v porovnání s okolními zeměmi také podstatně nízký a tvořil pouze 5 % celkového exportu země (Kuba 76 %, Dominikánská republika 51 %). Mezi vyvážené komodity patřila hlavně káva (5). Mezi lety 1950–1960 však utrpěla úroda kávy značné škody v důsledku několika hurikánů, které ostrov zasáhly (2).

Zatímco na Haiti zemědělská půda ležela ladem, desítky tisíc Haitanů ročně migrovaly za prací na plantážích cukrové třtiny do Dominikánské republiky či na Kubu. Hlavním důvodem byla několikanásobně vyšší mzda, kterou Haitané mohli získat v okolních zemích (5). Mezi lety 1920–1970 legálně působilo v Dominikánské republice kolem 20 až 52 tisíc haitských pracovníků (*braceros*), z nichž byla většina zaměstnána v cukerním průmyslu. V řádu desítek tisíc se pohyboval i počet ilegálních haitských pracovníků (6). Nicméně je těžké odhadnout přesná čísla ilegálních haitských přistěhovalců, kteří proudili každý rok do Dominikánské republiky, vzhledem k tomu, že naprostá většina z nich nevladla doklady (2). Haitští dělníci představovali nejpočetnější pracovní sílu v sektoru cukrové třtiny a cukru, a to hlavně z toho důvodu, že byli ochotni akceptovat práci i v nelidských podmínkách (8).

V 60. a 70. letech 20. století, za vlády François Duvaliera, představovala emigrace do Dominikánské republiky přímý zdroj příjmů. V roce 1965 státy uzavřely dohodu o každoročním poskytování práce 10 000 až 15 000 haitským pracovníkům na třtinových plantážích (2).

Současnost cukerního průmyslu na Haiti

Co se týče role cukrové třtiny v haitské ekonomice od druhé poloviny 20. století až do současnosti, lze tvrdit, že Haiti se potýká s řadou překážek, které zemi znemožňují revitalizovat a modernizovat produkci cukrové třtiny do podoby, jako tomu bylo v 18. století. Faktorem, který významně ovlivňuje produkci a zpracování cukrové třtiny je politická a bezpečnostní situace na Haiti. Neustálý neklid vyplývající z bídy, přelidnění, devastace přírodních zdrojů a neschopnosti politiků organizovat obce i stát, snižuje výnosy cukrové třtiny.

Další charakteristikou je zejména nejistota plynoucí z častých armádních převratů a intervence USA. Především pak dovoz laciných potravin z USA podlomil aktivity místních rolníků. Již v roce 2008 došlo na Haiti k potravinové krizi, která byla doprovázena nepokoji (9).

Haiti je poznamenáno nejenom dekádami politické nestability, nedostatečnou infrastrukturou a její modernizací, ale také čelí častým přírodním katastrofám, primárně ve formě zemětřesení a hurikánů. Zemědělství zaměřené především na cukrovou třtinu, kávu a mango bylo poškozeno zejména zemětřesením v roce 2010 a hurikánem v roce 2016. Během zemětřesení v roce 2010 zemřelo na Haiti přibližně 300 tisíc lidí, což znamenalo, že se země ocitla v naprosté krizi (9).

Celkově lze zemědělství charakterizovat jako zastaralé, problémem jsou minimální investice do modernizace, ale i odliv obyvatel z venkova do měst, což vede k situaci, kdy Haiti není schopno zajistit potraviny pro vlastní obyvatelstvo. Zvýšená míra korupce, negramotnost, ale i kult vúdú mají vliv na migraci haitského obyvatelstva do Dominikánské republiky a USA. Odliv této pracovní síly má vliv na snižující se pěstební plochy cukrové třtiny, které byly nejnižší v roce 2002 (pouze 16 500 ha), a vedl mj. k tomu, že haitský cukrovarnický průmysl, který reprezentovaly např. firmy jako Tate & Tyle Haiti nebo Usine Sucrière de Darbonne, nemohl dlouhodobě konkurovat firmám z Dominikánské republiky (10).

Přírodní podmínky také ovlivňují současnou podobu cukerního průmyslu na Haiti. To se samozřejmě týká i nedostatečně modernizovaných cukrovarů. V současnosti se Haiti zaměřuje spíše na produkci určenou pro domácí trh než pro celosvětový export, jako tomu bylo během kolonizace. Pokud bychom měli uvést přibližnou produkci cukru, tak se v současnosti pohybuje přibližně v rozmezí 8–15 mil. t ročně. I vzhledem k tomu, že Haiti neexportuje žádný cukr do USA či EU, nemusí se řešit vývozní kvóty (smlouvy) (11).

Máme-li zhodnotit dlouhodobý vývoj produkce cukrové třtiny na Haiti, je možné vysledovat jednoznačně klesající tendenci s občasnými výkyvy. Pěstování cukrové třtiny na ostrově zažívalo největší boom v koloniálním předrevolučním období, kdy Haiti představovalo světového producenta třtinového cukru.

Tento trend je způsoben významnou migrací haitské pracovní síly do Dominikánské republiky po roce 2000, což zachycuje i graf na obr. 5., který zaznamenává v tomto období nejvýraznější pokles produkce cukru na Haiti (13) Tento odliv pracovní síly (obr. 6.) vede k tomu, že haitské zemědělství, ale i stavebnictví, doprava, služby a cestovní ruch jsou nevykonné, stejně jako státní správa, která je v rozkladu a závislá na mezinárodní pomoci.

Pracovní podmínky haitského cukrovarnického průmyslu se nelepší ani v oblasti bezpečnosti práce, což se týká nejenom zastaralého vybavení, ale i nedostatku ochranných pomůcek, což je například v sousední Dominikánské republice již určitý standard (včetně zákazu dětské práce). Především ilegální migrace z Haiti a zhoršující se bezpečnostní situace vedly k tomu, že Dominikánská republika vzájemnou hranici s Haiti po roce 2020 uzavřela.

Závěr

Stejně jako další země v karibském regionu je i historie Haiti úzce spojena s produkcí cukrové třtiny a jejím následným zpracováním. V článku jsme popsali, jak se přítomnost cukrové třtiny na karibském ostrově vyvíjela napříč historií a jaké události měly vliv na pěstování této plodiny.

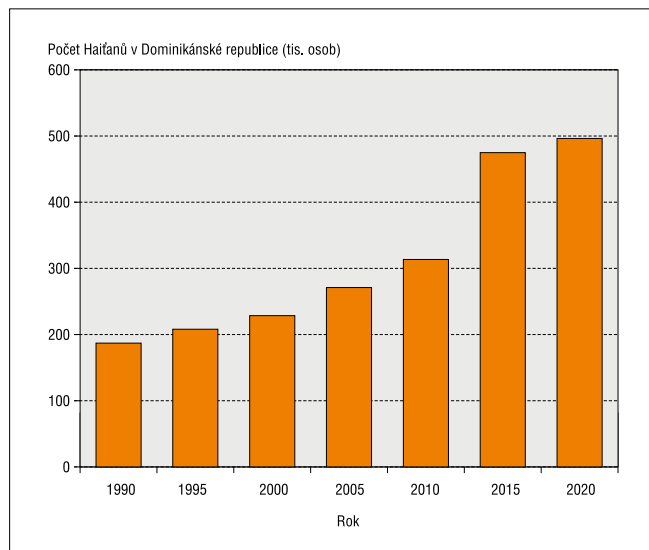
Závěrem lze tvrdit, že zatímco v období kolonizace představovalo Haiti významného světového producenta třtinového cukru, po revoluci na počátku 19. století se vlivem redistribuce půdy či komplikovaného dědického řízení pěstování třtiny z ostrova téměř vytratilo a země se uchýlila k jiným plodinám. Až v průběhu 20. století se produkce cukrové třtiny z části obnovila, nicméně produkce už nikdy nedosahovala takových hodnot jako za dob kolonizace. Kromě zmíněných faktorů měla na klesající produkci vliv také dlouhá historie politické a ekonomické nestability či rozsáhlá deforestace a s ní spojená půdní eroze, která rovněž znemožnila udržitelnou produkci cukrové třtiny.

Souhrn

Tento článek popsal základní historický vývoj a vybrané aspekty, které mají vliv na produkci cukrové třtiny a cukru na Haiti. Diskutovány byly nejenom významné historické konsekvence mající vliv na cukrovarnictví, ale zachyceny jsou i současné trendy, včetně vztahu k Dominikánské republice, který ovlivňuje produkci cukru v obou státech. Klíčová je především migrace za prací v zemědělském průmyslu do Dominikánské republiky.

Klíčová slova: cukr, cukrová třtina, Haiti, rozpadlý stát, migrace.

Obr. 6. Vývoj počtu Haítanů v Dominikánské republice mezi lety 1990 až 2020 (14)

Obr. 7. Haitské dělníky pracující v současnosti na třtinové plantáži v Dominikánské republice (15)

Literatura

1. FELDMANN, A.; MONTES, J. E.: Haiti: tribulaciones de un Estado colapsado Haiti: Tribulations of a Failed State. *Revista de ciencia política*, 28, 2008 (1), s. 245–264.
2. COUPEAU, S.: *The History of Haiti*. London: Greenwood, 2008, 188 s.
3. KRÍŽOVÁ, M.: *Haiti*. Praha: Libri, 2009, 109 s.
4. MARTÍNEZ, S.: From Hidden Hand to Heavy Hand: Sugar, the State, and Migrant Labor in Haiti and the Dominican Republic. *Latin American Research Review*, 34, 1999 (1), s. 57–84.
5. PALSSON, C.: Small Farms, Large Transaction Costs: Haiti's Missing Sugar. *The Journal of Economic History*, 81, 2021 (2), s. 513–548.
6. SMOLÍK, J.: Produkce cukrové třtiny a cukru Dominikánské republiky. *Listy cukrov. řepař.*, 139, 2023 (1), s. 34–38.
7. MARTÍNEZ, S.: *Peripheral Migrants: Haitians and Dominican Republic Sugar Plantations*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1995, 228 s.
8. DIAZ SANTANA, A.: The Role of Haitian Braceros in Dominican, Sugar Production. *Latin American Perspectives*, 3, 1976 (1), s. 120–132.

Obr. 8. Starý manuálně poháněný třtinový mlýn na Haiti

9. KLÍMA, J.: *Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, 584 s.
10. *Haiti – Sugar cane area harvested*. World Data Atlas, 2023, [online] <https://knoema.com/atlas/Haiti/topics/Agriculture/Crops-Production-Area-Harvested/Sugar-cane-area-harvested>, cit. 7. 9. 2023.
11. MITCHELL, D.: *Sugar in the Caribbean: Adjusting to Eroding Preferences*. The World Bank, 2005, [online] <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/652531468229145599/pdf/wps3802.pdf>, cit. 7. 9. 2023.
12. *Crops and Livestock Products – Sugar*. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2023, [online] <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, cit. 7. 9. 2023.
13. *Haiti – Sugar cane production quantity*. World Data Atlas, 2023, [online] <https://knoema.com/atlas/Haiti/topics/Agriculture/Crops-Production-Quantity-tonnes/Sugar-cane-production>, cit. 7. 9. 2023.
14. *International migrant stock*. United Nations, 2023, [online] <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>, cit. 13. 10. 2023.
15. LEOS, J.: Haitian sugar cane workers in the Dominican Republic suffer amid U.S. embargo on Central Romana. *Cronkite News*, 2023, [online] <https://cronkitenews.azpbs.org/2023/08/04/haitian-sugar-cane-workers-in-the-dominican-republic-suffer-amid-u-s-embargo-on-central-romana/>, cit. 13. 10. 2023.

Smolík J., Zemanová, M.: Sugar Cane and Sugar Production in Haiti

This article describes the basic historical development of Haiti and the selected aspects that impact cane and sugar production in this country. It discusses not only significant historical consequences affecting the sugar industry, but also captures current trends, including the relationship with the Dominican Republic, which affects sugar production in both countries. The key element is primarily labor migration to the Dominican Republic to work in the agricultural industry.

Key words: sugar, sugar cane, Haiti, failed state, migration.

Kontaktní adresa – Contact address:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., MSc., Mendelova univerzita, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno, Česká republika, e-mail: josef.smolik@mendelu.cz